

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

مبانی کلامی حکومت دینی از دیدگاه آیت الله جوادی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و معارف اسلامی

گرایش: کلام اسلامی

نگارش: حسین حجتی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین سید محمد علی داعی نژاد

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد مهدی باباپور گل افشانی

مهر ۱۳۸۶

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت:

۹۸۰۰

تاریخ ثبت:

مسئولیت مطالب مندرج در این

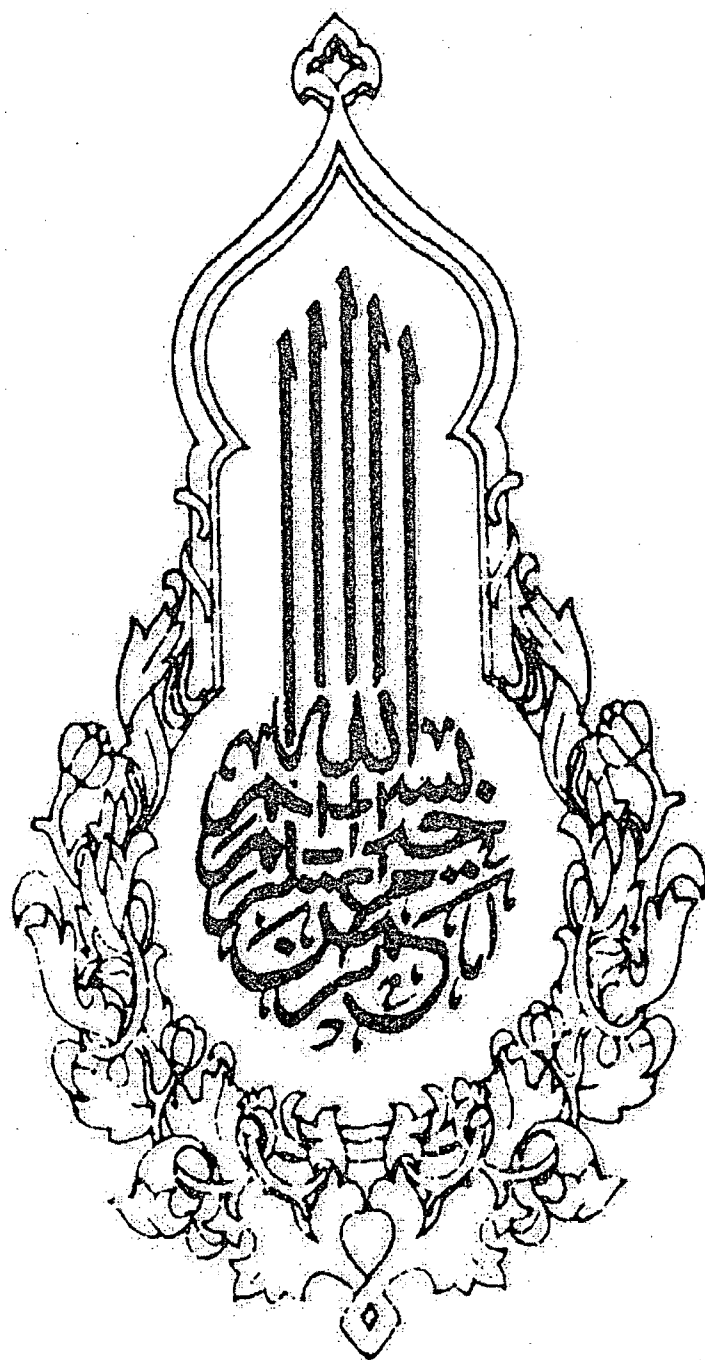
پایان نامه به عهده نویسنده می باشد.

هر گونه استفاده از این اثر با ذکر

منبع بلا اشکال است و نشر آن در داخل

کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی

علوم اسلامی است.

تقدیم به:

روح مطہر یگانہ رہبر و حاکم
امت، حضرت ختمی مرتبت، نبی رحمت
(ص)؛ و اہل بیت عصمت و طہارت (ع)
کہ اولیای الہی و رہبران واقعی امت در
پرتو وحی و شریعت، منجیان بشریت از
گرداب شرک و ظلمت و حیرت،
شکوفہ‌گران فطرت توحیدی انسانیت و
ہادیان آن‌ها بہ سوی نور و رحمت‌اند.

تقدیر و سپاس

پس از حمد بی‌پایان و تعظیم به پیشگاه خالق و مربی هستی و سپاس فراوان به درگاه ایزدی و سلام و تحیات وافر به حضرت ختمی مرتبت (ص) و دودمان پاکش، به حکم قاعده «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بر خود لازم می‌دانم که از زحمات فراوان استاد بزرگوار راهنما: حضرت حجّة الاسلام و المسلمین جناب آقای داعی‌نژاد و استاد محترم مشاور: حضرت حجّة الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر باباپور گل‌افشانی که بنده را با راهنمایی‌های راه‌گشا، مشفقانه و عالمانه‌شان در مراحل مختلف تدوین این رساله یاری دادند، صمیمانه قدردانی و سپاس‌گزاری نمایم که اگر راهنمایی‌ها و نظرات جامع و ارزشمند ایشان نمی‌بود، نوشتن این رساله ناممکن می‌نمود.

همچنین از دست‌اندرکاران و مسئولان گروه فلسفه و کلام و امور پایان‌نامه‌مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی که در مدت تدوین این رساله، زحمات کارهای اداری آن را متقبل شدند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده:

توجه به طبیعی و فطری بودن حکومت و دولت در زندگی بشر و اهمیت و ضرورت آن در حیات اجتماعی انسان از یکسو، و وجود انواع حکومت‌ها و دولت‌ها با قوانین مختلف و راه‌کارهای متنوع از سوی دیگر که با حکومت دینی در قوانین و برنامه‌ها تمایز و بعضاً تباین دارد، ما را بر آن داشت تا در این رساله، مبانی کلامی حکومت دینی را که نوعی خاص از حکومت است و قوانین آن توسط دین مبین اسلام ارائه شده است، از دیدگاه آیت الله جوادی آملی بررسی نمایم.

بی‌شک هر حکومتی بر یکسری مبانی استوار است که توجیه‌کننده فنی قوانین آن می‌باشد و نوع نگرش به آن مبانی، آن حکومت را از سایر حکومت‌ها متمایز می‌کند؛ و تا آن مبانی به درستی بررسی و شناخته نشود، آن حکومت نیز توجیه نخواهد شد؛ از این رو، تبیین مبانی حکومت دینی برای شناسایی و توجیه آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

مبانی کلامی حکومت دینی عبارتند از: معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی، خداشناسی، انسان‌شناسی و دین‌شناسی، که غور و بررسی در هر یک از این مبانی از منظر اسلامی صورت می‌گیرد، بر خلاف مکاتب غیر اسلامی که آن‌ها این مبانی را با نگرش غیر الهی بررسی می‌کنند و به آن چیزهای که اسلام در این مبانی تأکید دارد، ارجح نمی‌نهند. بنابراین، سعی نگارنده بر این است که این مبانی از منظر آیت الله جوادی که بر مبنای دیدگاه اسلام است، بررسی شود. از این رو، رساله حاضر در شش فصل تنظیم شده است که بجز فصل اول، فصول دیگر دارای دو بخش است، که بخش اول به بحث از مبنا و بخش دیگر به تأثیر آن مبنا بر قوانین، حاکم و مردم در حکومت دینی اشاره دارد.

فصل اول: به مفاهیم و کلیاتی همچون: مبانی، کلام، حکومت، سیاست، دین، حکومت دینی، انواع حکومت، اهداف حکومت دینی و غیره می‌پردازد.

فصل دوم: به بحث معرفت‌شناسی از قبیل: تعریف معرفت، نظریه‌های مختلف معرفتی، ارکان معرفت، معیار معرفت، متعلق معرفت، ابزارها و راه‌های معرفت پرداخته و سپس تأثیر آن بر حکومت دینی را بررسی می‌کند.

فصل سوم: از هستی‌شناسی مانند: تعریف جهان‌بینی، جهان‌بینی مادی و اسلامی، نظام احسن، هستی‌شناسی دنیوی و هستی‌شناسی اخروی و سپس از تأثیر آن بر هر یک از قوانین، حاکم و مردم در حکومت دینی، بحث می‌کند.

فصل چهارم: به بیان خداشناسی توحیدی مانند: تعریف توحید، راه نیل به توحید، اقسام توحید، توحید عملی و ریشه‌های شرک و سپس به تأثیر آن بر قوانین، حاکم و مردم در حکومت دینی می‌پردازد.

فصل پنجم: از انسان‌شناسی همچون: تعریف انسان، ابعاد وجودی و فطرت انسان، کرامت و فضیلت انسان و سپس از تأثیر آن‌ها بر سه مورد از مؤلفه‌های حکومت دینی بحث می‌کند.

فصل ششم: به بحث از دین‌شناسی چون: تعریف دین، دین الهی و دین بشری، عقل و دین، جامعیت و فوائد دین پرداخته و سپس تأثیر دین‌شناسی بر قوانین، حاکم و مردم در حکومت دینی بررسی می‌شود.

در پایان بحث از مبانی، یک جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از کل مباحث تدوین شده در این رساله ارائه می‌گردد.

فهرست مطالب

مقدمه (طرح تحقیق)

- ۱- بیان مسأله: ۲
- ۲- پرسش‌های اصلی و فرعی تحقیق: ۴
- ۳- فرضیه پژوهش: ۴
- ۴- هدف پژوهش: ۵
- ۵- اهمیت و ضرورت پژوهش و فائده آن: ۶
- ۶- سابقه پژوهش: ۶
- ۷- نوآوری و جنبه جدید بودن تحقیق: ۶
- ۸- روش انجام پژوهش: ۷
- ۹- روش گردآوری اطلاعات در تحقیق: ۷
- ۱۰- قلمرو پژوهش (زمانی، مکانی و موضوعی) ۸
- ۱۱- سازماندهی پژوهش: ۸
- ۹- اشاره‌ای به زندگی‌نامه حضرت آیت الله جوادی آملی ۹
- ۱۰- فعالیت‌های اجتماعی ۱۰
- ۱۱- سفرهای خارجی ۱۱

کتب و آثار..... ۱۱

فصل اول: مفاهیم و کلیات

مقدمه بحث..... ۱۵

مفاهیم:..... ۱۶

۱- مبانی..... ۱۶

۲- کلام (علم کلام) و فرق آن با فلسفه و فقه..... ۱۶

۳- مبانی کلامی..... ۱۷

۴- حکومت..... ۱۸

۵- حاکمیت..... ۱۹

۶- دولت..... ۲۰

۷- ملت..... ۲۱

دولت - ملت:..... ۲۱

۸- سیاست..... ۲۲

۹- دین..... ۲۲

کلیات..... ۲۳

۱- انواع حکومت..... ۲۳

(الف)- «حکومت استبدادی»..... ۲۳

(ب)- «حکومت مردم بر مردم»..... ۲۳

(ج)- «حکومت الهی»..... ۲۴

۲- حکومت دینی..... ۲۴

(الف)- حاکمیت مطلق الهی..... ۲۵

(ب)- حق انتخاب و آزادی تکوینی..... ۲۶

۳- قانون و حکومت..... ۲۶

۴- مبانی کلامی حکومت دینی..... ۲۸

۵- هدف حکومت دینی..... ۲۹

(الف)- هدف عالی و نهایی حکومت دینی..... ۲۹

- ۳۱..... (ب) هدف متوسط حکومت دینی
- ۳۲..... ۶- تجلی گاه اهداف حکومت دینی
- ۳۴..... گزیده مطالب فصل اول:

فصل دوم: معرفت شناسی و تأثیر آن بر حکومت دینی

- ۳۷..... مقدمه بحث
- ۳۸..... معرفت شناسی و جایگاه آن
- ۳۹..... تقدم ثبوتی معرفت شناسی بر مسائل عقلی
- ۳۹..... تعریف معرفت
- ۴۰..... نظریه های مختلف درباره معرفت
- ۴۰..... الف) منکران معرفت
- ۴۰..... (۱) - سوفسطاییان
- ۴۰..... (۲) - شکاکان
- ۴۱..... (۳) - مادی مسلکان
- ۴۲..... ب) - قائلین به معرفت غیب و شهادت
- ۴۳..... مسائل اساسی معرفت شناسی
- ۴۵..... ارکان و مبانی معرفت
- ۴۶..... معیار ثبوتی و اثباتی شناخت
- ۴۶..... الف) - معیار ثبوتی شناخت در علم حصولی
- ۴۷..... تفسیرهای مختلف از معیار ثبوتی معرفت
- ۴۷..... (۱) - منفعت عملی
- ۴۸..... (۲) - تطابق با ماده
- ۴۹..... (۳) - رأی صاحب نظران
- ۴۹..... (۴) - تأثیر و تأثر اعصاب و خارج
- ۵۰..... (۵) - تجربه عملی
- ۵۱..... (۶) - نفس الامر
- ۵۱..... انتقادات از معیار بودن نفس الامر و پاسخها

- ب) - معیار اثباتی شناخت در علم حصولی ۵۳
- ۱) - منطق تنها معیار اثباتی شناخت ۵۳
- ۲) - منطق معیار و میزان هر علم ۵۴
- ج) - معیار اثباتی شناخت در علم حضوری ۵۴
- ۱) - شهود معصوم و حکمت متعالیه ۵۴
- ۲) - توزین شهود مشوب: ۵۶
- ثبات قضایای یقینی و تحوّل تاریخ علم ۵۶
- تغییرات سه گانه و توضیح آن ۵۷
- راه‌های معرفت ۵۸
- حقیقت وحی ۵۹
- مصونیت وحی از خطا ۶۰
- موانع معرفت ۶۱
- ابزارهای معرفت ۶۱
- حواس پنج گانه ادراکی ۶۱
- الف) - قوه خیال ۶۲
- ب) - قوه عاقله ۶۲
- ج) - قوه واهمه ۶۲
- د) - قوه متخیله یا متصرفه ۶۲
- ه) - قلب انسانی ۶۳
- متعلق معرفت (معلوم) ۶۴
- الف) - نسبت به جهان امکان ۶۴
- ب) - نسبت به مراتب هستی ۶۴
- مراحل معرفت حصولی ۶۵
- الف) سیر افقی معرفت ۶۵
- ب) سیر طولی معرفت ۶۶
- مراحل معرفت شهودی ۶۶

تأثیر معرفت‌شناسی بر حکومت دینی

تأثیر معرفت‌شناسی بر قوانین حکومت دینی ۶۸

۱- شناسایی ابعاد اسلام در بعد معرفتی حکومت دینی ۶۸

۲- وجود حقایق و قوانین ثابت و امکان دست‌یابی به آن ۶۹

ریشه پلورالیزم و نسبیّت در معرفت‌شناسی و جهان‌بینی ۷۰

۳- راه‌گشا بودن قانون مستفاد از وحی ۷۱

نقش آفرینی قرآن در هدایت‌های فکری و فرهنگی ۷۱

۴- این‌همانی قانون و تعالیم و حیانی ۷۲

۵- توسعه آگاهی و دانش و ثبات معارف و قوانین دینی ۷۳

۶- عدم کفایت عقل و ضرورت تقنین الهی ۷۴

۷- تأیید براهین عقلی توسط وحی ۷۵

تأثیر معرفت‌شناسی بر حاکم حکومت دینی ۷۵

۱- بعد عملی همراه با بعد معرفتی در حکومت دینی ۷۶

۲- ضرورت وجود رهبری اسلام‌شناس برای جامعه ۷۷

۳- مذمت رهبری جاهلانه و متابعت از حاکم جاهل ۷۷

۴- حاکم اسلامی تبیین‌گر معارف و مجری قانون الهی ۷۸

۵- حکومت حاکم اسلامی در سایه قوانین وحی ۷۹

۶- حاکم اسلامی هادی و رهبر جوامع بشری ۸۰

۷- رهبران الهی عقل‌ممثل در علم و عمل ۸۰

۸- رهبران الهی ترجمانان وحی و منجیان بشریت ۸۱

تأثیر معرفت‌شناسی بر مردم در حکومت دینی ۸۳

۱- ضرورت برهانی و عقلایی بودن موضع‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی ۸۳

۲- لزوم تحقیق و تفکر مردم در انتخاب ولی و رهبر ۸۴

۳- معرفت و پذیرش مردم سبب تحقق و عینیت نظام اسلامی ۸۵

۴- تأثیر شناخت مردم در ایمان به رسالت پیامبر و رهبری در اسلام ۸۶

- ۸۷..... اقتدار جامعه در پرتو جزم صائب و عزم صالح
- ۸۸..... جایگاه آراء عمومی در بعد معرفتی حکومت دینی
- ۸۹..... گزیده مطالب فصل دوم:

فصل سوم: هستی‌شناسی و تأثیر آن بر حکومت دینی

- ۹۳..... مقدمه بحث
- ۹۴..... هستی‌شناسی
- ۹۵..... فرق جهان‌بینی با جهان‌احساسی
- ۹۵..... ایدئولوژی
- ۹۵..... فرق جهان‌بینی و ایدئولوژی
- ۹۶..... نیاز انسان به جهان‌بینی
- ۹۷..... رابطه جهان‌بینی و ایدئولوژی
- ۹۸..... نقش برجسته جهان‌بینی
- ۹۹..... تأثیر جهان‌بینی در برنامه‌ریزی و نقش خودشناسی در جهان‌شناسی
- ۹۹..... نوع نگرش انسان نسبت به جهان
- ۱۰۰..... وجود مادی هستی‌شناسی
- ۱۰۱..... الف) هدف خلقت از نگاه مادی
- ۱۰۲..... ب) مطرح نبودن مبدأ فاعلی و غایی نزد متفکر مادی
- ۱۰۲..... ناتوانی تجربه در دخالت در جهان‌بینی و تشخیص حق و باطل
- ۱۰۳..... هستی‌شناسی در اندیشه اندیشمندان اسلامی
- ۱۰۴..... عقل در هستی‌شناسی
- ۱۰۴..... معرفت و ایمان به غیب در پرتو عقل
- ۱۰۵..... غیب مطلق و نسبی و معیار شناخت آنها
- ۱۰۶..... اختلاف منکران غیب
- ۱۰۷..... هدف خلقت
- ۱۰۸..... عدم گسیختگی نظام تکوین در سیر الی الله

- ۱۰۹..... شعور عمومی در عالم
- ۱۱۰..... هدایت در طبیعت
- ۱۱۱..... ارکان هدایت
- ۱۱۲..... حیطة حیات انسان در ارتباط با هستی
- ۱۱۳..... عشق به زندگی جاوید
- ۱۱۴..... **نظام احسن جهان هستی**
- ۱۱۴..... الف)- نظام هستی و قلمرو آن
- ۱۱۴..... ب)- اتحاد عالم هستی با نظام احسن
- ۱۱۴..... ج)- برهان نظام احسن، تمامیت ابعاد و رعایت مصلحت کل
- ۱۱۵..... د)- نظام احسن جهان و انسان
- ۱۱۶..... نظام‌های حاکم بر جهان
- ۱۱۷..... **هستی‌شناسی دنیوی**
- ۱۱۷..... الف)- کردار انسان در محضر خداوند
- ۱۱۸..... ب)- پیوند کردار انسان با جهان
- ۱۱۹..... ج)- عدم امکان زندگی جاوید در دنیا
- ۱۲۰..... د)- دنیا ابزار آزمون
- ۱۲۱..... ه)- عرصه دنیا میدان تجارت انسان
- ۱۲۲..... و)- جامع نگری و هماهنگی اصلاح دنیا همراه با آخرت
- ۱۲۳..... ز)- تفاوت دنیا و آخرت و نیازمندی انسان در دنیا
- ۱۲۴..... **هستی‌شناسی اخروی**
- ۱۲۴..... الف)- گونه‌های متفاوت تبیین معاد
- ۱۲۴..... ب)- معاد جهان قرار و پایان عالم طبیعت
- ۱۲۵..... ج)- ضرورت معاد برای حساب‌رسی مردم
- ۱۲۶..... د)- روز پرسش عمومی
- ۱۲۷..... ه)- قیامت ظرف ظهور کامل حق
- ۱۲۸..... و)- تجسم اعمال

انسان رهین دست‌آوردهای خویش در قیامت..... ۱۲۸

تأثیر هستی‌شناسی بر حکومت دینی

تأثیر هستی‌شناسی بر قوانین حکومت دینی..... ۱۳۰

۱- زیر بنای سیاست اسلامی در تفکر به هستی..... ۱۳۰

۲- استنباط حقوق انسان از واقعیات خارجی..... ۱۳۱

۳- عدم کفایت طبیعت جهت استنباط مبانی حقوقی انسان..... ۱۳۲

۴- عدم امکان شناخت منابع حقوق بشر بدون شناخت جهان..... ۱۳۲

۵- تنظیم قوانین بر اساس پیوستگی و رابطه دنیا و آخرت..... ۱۳۳

۶- قدسی شدن امور طبیعی مطابق با قوانین الهی..... ۱۳۴

تأثیر هستی‌شناسی بر حاکمان حکومت دینی..... ۱۳۵

۱- ضرورت رهبر الهی برای جامعه انسانی در نظام هستی..... ۱۳۵

۲- رهبر الهی و تعلیم دست‌نیافتنی‌های هستی به انسان..... ۱۳۶

۳- خلیفه الهی تنظیم‌گر امور جامعه بشری و نظام امکانی..... ۱۳۷

۴- رهبر الهی و استنباط حقوق جهان‌شمول بشری..... ۱۳۹

۵- رهبر الهی و حاکمیت حق در جهان هستی..... ۱۳۹

تأثیر هستی‌شناسی بر مردم در حکومت دینی..... ۱۴۱

۱- اقتدار جامعه در پرتو جهان‌بینی جامع..... ۱۴۱

۲- تأثیر جهان‌بینی جامع در تمام شئون انسانی..... ۱۴۲

۳- انسان و هستی در محضر الهی و ثبت اعمال در دیوان عمل..... ۱۴۳

۴- شکل‌گیری جامعه الحادی بر مبنای جهان‌بینی احساسی..... ۱۴۴

۵- استواری جامعه اسلامی بر جهان‌بینی الهی..... ۱۴۵

گزیده مطالب فصل سوم:..... ۱۴۸

فصل چهارم: خداشناسی و تأثیر آن بر حکومت دینی

مقدمه بحث..... ۱۵۱

اعتقاد به مبدأ در جوامع بشری..... ۱۵۲

شناخت واقعی انسان و جهان..... ۱۵۳

توحید ۱۵۴

الف) - توحید و یکتاپرستی ۱۵۴

ب) - اعتقاد عالمانه به توحید ۱۵۵

ج) - جایگاه توحید ۱۵۶

د) - حق‌شناسی، خمیرمایه توحید ناب ۱۵۷

ه) - راه‌های سه گانه نیل به توحید ۱۵۸

۱) - راه آفاقی: ۱۵۸

۲) - راه انفسی: ۱۵۹

۳) - از مقصد به مقصود: ۱۵۹

و) - اثر بینش توحیدی ۱۶۰

ز) - عمق مسائل توحیدی ۱۶۱

ح) - حضور انسان کامل در مراحل توحید ۱۶۲

انواع و اقسام توحید ۱۶۳

الف) - توحید در خالقیت ۱۶۳

ب) - توحید در مالکیت ۱۶۳

ج) - توحید در ولایت ۱۶۴

اقسام ولایت: ۱۶۴

د) - توحید در ربوبیت ۱۶۵

ه) - توحید در قدرت ۱۶۶

و) - توحید در عزت ۱۶۶

توحید عملی ۱۶۸

گستره توحید عملی (جهان‌تکوین و تشریح) ۱۶۸

الف) - جهان‌تکوین: ۱۶۸

ب) - عالم تشریح: ۱۶۸

ارتباط وثیق با خداوند ۱۷۰

- ریشه‌های شرک ۱۷۱
- ۱ - هواپرستی ۱۷۱
- ۲ - جهالت ۱۷۲
- ۳ - حس‌گرایی ۱۷۲
- ۴ - تنوع موجودات و تشتت حوادث ۱۷۳
- ۵ - تقلید کورکورانه ۱۷۴
- ۶ - سردمداران زر و زور ۱۷۵
- ۷ - شخصیت پرستی ۱۷۵
- ۸ - منافع پنداری ۱۷۶
- ۹ - تعصب و لجاجت ۱۷۶

تأثیر خداشناسی بر حکومت دینی

- تأثیر خداشناسی بر قوانین حکومت دینی ۱۷۸
- ۱- انحصار حق قانون‌گذاری برای خداوند ۱۷۸
- الف- دو برهان در اثبات حق قانون‌گذاری برای خداوند ۱۸۰
- ب- برهان‌های قرآنی در اثبات حق قانون‌گذاری برای خداوند ۱۸۰
- ۲- حق قانون‌گذاری برای معصومان (علیهم‌السلام) ۱۸۲
- ۳- هماهنگی قوانین الهی با فطرت انسان ۱۸۳
- ۴- استواری بینش سیاسی اسلام بر پایه توحید ۱۸۴
- ۵- تأثیر بینش توحیدی در اثبات و ثبوت حقوق ۱۸۴
- ۶- ناتوانی و نارسایی قوانین غیر الهی ۱۸۵
- ۷- استواری نظام‌های دموکراسی و غیر الهی بر پایه شرک ۱۸۵
- تأثیر خداشناسی بر حاکمان حکومت دینی ۱۸۶
- ۱- رهبر الهی رکن توحید و مجرای فیض الهی ۱۸۷
- نقص توحید بدون ولایت رهبر الهی ۱۸۸
- ۲- رهبران الهی برگزیدگان و خلفای راستین خداوند ۱۸۹

۱۸۹	۳- رهبران الهی دژبانان توحید و دعوت‌کنندگان آن
۱۹۱	۴- توحید بهترین ارمغان رسالت و اطاعت از رهبران الهی به اذن خدا
۱۹۲	۵- رهبر الهی سرآمد حکمت در پرتو توحید
۱۹۲	۶- ولایت حاکم الهی در طول ولایت خداوند و مشکل دموکراسی غربی
۱۹۴	تأثیر خداشناسی بر مردم در حکومت دینی
۱۹۴	۱- توحید در اطاعت
۱۹۵	۲- قرار گرفتن انسان در تحت ولایت خدا یا ولایت شیطان
۱۹۶	پیروزی حزب الله و شکست حزب شیطان
۱۹۷	۳- شئون زندگی و مرگ انسان موحد
۱۹۸	۴- توحید معیار حزب‌گرایی و تشکل‌های اجتماعی - سیاسی
۲۰۱	گزیده مطالب فصل چهارم:

فصل پنجم: انسان‌شناسی و تأثیر آن بر حکومت دینی

۲۰۴	مقدمه بحث
۲۰۵	جایگاه انسان در هستی
۲۰۶	راه‌ها و روش‌های شناخت انسان
۲۰۷	۱- شناخت انسان از راه شناخت خدا
۲۰۷	۲- شناخت از راه خود انسان
۲۰۸	۳- شناخت انسان از راه آثار و لوازم
۲۰۸	روش الهی انسان‌شناسی
۲۰۸	۱- روش وحیانی
۲۰۹	۲- روش شهودی
۲۰۹	۳- روش نقلی
۲۰۹	معنا و تعریف منطقی و الهی انسان
۲۱۱	ابعاد و مراتب وجودی انسان
۲۱۱	۱- بعد مادی انسان:
۲۱۱	۲- بعد حیوانی و مثالی انسان:

- ۳- بعد عقلی و انسانی انسان: ۲۱۱
- ۴- بعد الهی انسان: ۲۱۲
- ساختارهای وجودی، تمایلات و توانایی‌های انسان ۲۱۲
- ترکیب انسان از جسم و روح ۲۱۴
- فطرت انسان ۲۱۵
- الف)- گرایش‌های فطری انسان و تغییرناپذیری آن‌ها ۲۱۶
- ب)- فطرت توحیدی انسان ۲۱۷
- هدف از خلقت انسان ۲۱۹
- خداجویی انسان و بازگشت او به سوی خدا ۲۲۰
- انسان موجود ابدی و خواهان کمال مطلق ۲۲۲
- کرامت و برتری انسان ۲۲۳
- جلوه‌های کرامت انسان ۲۲۴
- ۱- علم به اسماء: ۲۲۴
- ۲- خلافت: ۲۲۵
- ۳- تسخیر آسمان و زمین برای او: ۲۲۵
- ۴- بصیرت بر خویشتن: ۲۲۶
- جلوه‌های فضیلت انسان ۲۲۶
- ۱- احسن المخلوقین بودن: ۲۲۶
- ۲- غضب قوی‌تر در انسان: ۲۲۷
- ۳- توان برتر در حرکت و کاربرد انسانی آن: ۲۲۷
- ۴- برتری در آفرینش آیتی و منفعت آن ۲۲۸
- ۵- برتری بر اثر داشتن جنبه تشریحی: ۲۲۸
- قلمرو خطر در حیات انسان ۲۲۹
- عهد خدا و انسان ۲۳۱
- انسان کامل و خلیفه الله ۲۳۳
- الف)- معرفت انسان کامل به جهان هستی ۲۳۳

- ۲۳۴ ..... (ب) - فرق انسان کامل با فرشتگان
- ۲۳۵ ..... نظریه پردازی های غیر علمی درباره انسان

تأثیر انسان شناسی بر حکومت دینی

- ۲۳۸ ..... تأثیر انسان شناسی بر قوانین حکومت دینی

- ۲۳۸ ..... ۱- نیازمندی انسان به قانون
- ۲۳۹ ..... ۲- نارسایی دانش و عقل انسان در وضع قوانین و عمل به آن
- ۲۴۱ ..... ۳- نیازمندی انسان به قانونگذار واقعی و مبراً از نقص
- ۲۴۱ ..... ۴- نقش فطرت انسان در تدوین و تفسیر قانون
- ۲۴۳ ..... ۵- قرآن کتاب قانون و راهنمای انسان
- ۲۴۵ ..... ۶- ثبات و تغییر قوانین همراه با ثبات و تغییر انسان

- ۲۴۵ ..... تأثیر انسان شناسی بر حاکمان حکومت دینی

- ۲۴۵ ..... ۱- حکومت دینی در پرتو انسان شناسی صحیح
- ۲۴۷ ..... ۲- نیازمندی بشر به راهبر الهی و لزوم هدایت همگانی
- ۲۴۸ ..... ۳- عدم کفایت عقل در سعادت انسان و لزوم حجت های الهی
- ۲۴۹ ..... ۴- ضرورت وجود رهبر و ناظم برای تحقق نظام اجتماعی و ایجاد عدالت
- ۲۵۰ ..... ۵- انفکاک ناپذیری بشریت و راهبر الهی
- ۲۵۱ ..... ۶- رهبر الهی و حاکمیت علم و حکمت در جامعه انسانی
- ۲۵۲ ..... ۷- پناه گاه بودن اولیای الهی و نقش آنها در حیات متألّهانه
- ۲۵۴ ..... ۸- آزادی انسان ها و تجلّی حیات حقیقی آنان توسط اولیا و رهبران الهی

- ۲۵۵ ..... تأثیر انسان شناسی بر مردم در حکومت دینی

- ۲۵۵ ..... ۱- انواع ارتباط انسان
- ۲۵۶ ..... ۲- ارتباط انسان با امت اسلامی و غیر اسلامی
- ۲۵۷ ..... ۳- ارتباط انسان با امام مسلمین
- ۲۵۹ ..... ۴- نفی سلطه گری و سلطه پذیری در انسان
- ۲۶۰ ..... ۵- تناسب مرگ و حیات انسان
- ۲۶۱ ..... ۶- تأمین حیات متألّهانه انسان با تأسی به رهبر الهی

فصل ششم: دین‌شناسی و تأثیر آن بر حکومت دینی

۲۶۷	مقدمه بحث
۲۶۸	جایگاه دین
۲۶۹	حقیقت و تعریف دین
۲۷۰	اقسام دین
۲۷۰	الف- دین بشری:
۲۷۰	پیامدهای دین بشری
۲۷۰	۱- رهایی و عدم تعهد و مسئولیت
۲۷۱	۲- واکنش در برابر دین الهی
۲۷۱	ب- دین الهی:
۲۷۲	دین واقعی و حقیقی
۲۷۲	اسلام دین ثابت و واحد
۲۷۴	عقل و دین
۲۷۴	الف- دین مجموعه‌ای از ره‌آورد عقل و نقل
۲۷۶	ب- عدم جدایی عقل و دین
۲۷۷	جامعیت دین در پرتو ربوبیت تشریحی
۲۷۸	هدف دین
۲۷۹	دین و حق انسان
۲۸۰	جایگاه دین در هویت حقیقی انسان
۲۸۱	جهانی و جاودانگی دین اسلام به جهت شکوفا کردن فطرت انسان
۲۸۳	فوائد دین
۲۸۳	۱- تأیید مستقلات عقلی
۲۸۳	۲- استفاده حکم از مدرکات عقل غیر مستقل
۲۸۳	۳- از بین بردن ترس